

Emberi arcok

Makovecz Imre emlékére

Sántha Gábor

Nagy Lászlóról hallottam: halála előtt arra a kérdésre, hogy mit üzen az utókornak, azt válaszolta: *Csókolatom őket – ha még lesz arcuk*. A középkori kambodzsai templomhegyeken sok ezer emberi arcot láttam kifaragva. Sokuk megmaradt épen, sokakat eltorzított az idő vonásaikon átgördülő kereke. Makovecz arca miatt nem aggódok. Az idővel együtt fénylik emléke.

A Hegy

A tao tanításának alapelve az egymást kiegyenlítő ellentétek jele, a hegy napos és árnyékos oldala. A *jín-jang* szóösszetétel a közismert jelentések legalsó rétegében pontosan ezt jelenti: a hegy és a fény egymáshoz való viszonyát. Ha a súrolt fényben álló hegyoldalra messziről tekintünk, pontosan megérthető, miért. A fények és árnyékok a hegy alakzataiban egymásba folynak, összevegyülnek, a fény az árnyékban is ott ragyog, és az árnyék a fénybe vegyül, miközben az egész nagyobb formának van túlnyomórészt fényes és az árnyékban elmerülő része is. A kavicsokig lebontva a részekre és a teljes egészre ugyanaz az általános szabály vonatkozik. A fények mindig mozgásban vannak, és folyamatosan átlényegítik és átértelmezik a látványt. De a hegy mindig ugyanaz. A hegy maga az állandóság. Az állandóság érzetét az anyag súlya adja, a kőzetek egymásra nehezedő nyomása, az örökös feszültségben mégis megnyugvó halott anyag. A

hegy maga a tektonika, a nehézkedés törvénye mindent meghatároz, a tájat, a formákat, a fényeket és árnyékokat.

A hegy ugyanakkor a felfelé törekvés egyetemes szimbóluma is. Az emberi lét eredendően nem a repülésre teremtett, így a hagyományban a hegycsúcsokra való felkapaszkodás jelentette azt a nézőpontot, ahonnan a világ megmutathatta tágabb látókörét, egyetemes összefüggéseit. Azt a nézőpontot, amit ma a technika korában már a műholdak kíméletlen objektivitása, vagy az információs világháló nyújt a Földről. Sokan állítják, hogy a világunk összezsugorodott az információs forradalommal. Nem osztom ezt a véleményt, mert ez csak egy virtuális zsugorodás, mint minden illúzió, ez is megtévesztően törekeny dolog. Az illanó és parányi egyéni lét és a Föld egymáshoz viszonyított aránya nem változott. Reális összevetést megfelelő távlatokból tehetünk, tengeret látva, vagy egy hegy lábánál megindulva felfelé. A hegycsúcsra felérve jutalmunk lehet a tisztánlátás ritka pillanata és az egyedüllét öröme.

Frank Lloyd Wright azt tanította az építészeiről, hogy soha ne tervezzünk házat a hegytetőre, mindig inkább egy kicsit lejjebb, a hegycsúcs alatti hajlatba ültessük a házainkat. Azt tartotta, hogy ha a hegytetőre telepszünk, elveszítjük a hegyet. Ösztönösen igaznak éreztem ezt, és követem is a meszt ebben a kérdésben. A hegytető megszentelt hely, nem emberi hajléknak való.

Amikor az európai középkori várak urai a hegyekre telepedtek, nem az otthonteremtés szándéka volt az elsődleges, hanem a harcászati célok. Azon belül sem pusztán a védelem, hanem legalább annyira a hírközlési szempontok miatt választottak ki egy-egy magaslatot erősítésnek. Jelzőtüzekkel értesítették egymást az erődök védői a környező ellenséges csapatok hadmozdulatairól. Az éjszaka sötétjében végig a hegycsúcsokra épült várak láncolatán a jelzőtüzek fénye gyorsan és messzire eljutott. Ezekkel az építményekkel az volt a nagy baj, hogy egy egész hegyet kellett átfúrni ahhoz, hogy vizet találjanak a kutakban.

A Barlang

A barlang a legősibb és legbiztonságosabb menedék. Ha hegyen telepszünk meg, legjobb, ha először egy barlangot keresünk magunknak. A hegyek súlyos tömörsége az anyag általános természetére jellemző illúzió. A kőzetek érdekességét, egyediségét a bennük megbúvó szivacsos üregek adják, olyan egyedi terek, melyek gyakran emberi léptékű építészeti minőséget hordoznak. Ha a hegy, mint a *jín-jang* elv megtestesülése a fényárnyék hatásában egyszer már tetten érhető volt, mennyivel inkább az a hegyek és a kövek porozitásának tükrében. Katedrális méretű hasadékok és csak apró hangyák számára járható szűk ösvények szövedéke minden hegy belseje.

Nem minden barlang élhető. Az elzárt, vagy nehezen megközelíthető vizes helyek, a túl mély és szellőzetlen barlangok nem kedvezőek lakásnak. A barlangokat ugyan nem mi építjük, de megválaszthatjuk, melyik barlang elfogadható számunkra, melyik nem. A barlang menedéket ad, de végleg be is zárhat magába. A lezárt bejáratú barlang vagy sírbolt, vagy ami talán még annál is rosszabb, börtön.

Választásunk során az optimumot keressük a levegős, de nem huzatos, a hűvös, de mégsem hideg barlangok

között. A barlangok az eddig ismert legszebb belső terek a világon. A helyválasztásban a végső döntés mindig az esztétikai szempontok szerint történik. Ha nem így tennénk, emberi természetünket csúfolnánk meg. Érdekes módon a festészet kezdetei, az őskori barlangrajzok egyúttal a művészet végső letisztult, érett válaszát jelentik arra a kérdésre, mit tehetünk hozzá mi magunk a teremtett világ szépségéhez. Azok a jelek, amelyeket a barlang értékehez az emberi nem hozzátett rajzaival, minőségi különbséget jelent a kezdeti természetes szépséghez képest. A művészet legkorábbi emlékei pontosan azt teszik hozzá az üres kőfalakhoz, amit Isten tett hozzá a világ teremtés előtti transzcendens állapotához – az önreflexió gesztusát.

A hegy, az állandóság jele és a tűz, a mulandóság szimbóluma a barlangban találkoztak az első emberi birtokfoglalások során. A barlangok tették lehetővé, hogy az első házi tűzhelyek megmaradjanak az esők idején is, a víz és a szél ne oltsa ki a lángokat. Az emberiség megkapaszkodott a barlanglakások védelmében, megerősödött és nyugalmat talált. Találékony-sága révén kiterjesztette lakóhelyeit tágabb vidékekre is.

Európában a földbe temetkezés szokása volt a meghatározó. A sírbolt térelméleti szempontból az anyaméh és az egészen kisméretű barlang, a téli álmat alvó állatok odújának szinonímája. A föld maga az anyai minőség, az a közeg, ahol a magok megfogannak, szárba szökkennek és ami elhalt, az újraéled. Az odú a hosszúra nyúló álom, a tetszhalál állapotának helyszíne. Mi más lenne a sír, mint egy mormota alvásának mélységével mérhető álom helye.

A barlanghoz való viszony különös példája a teknősbéka páncélja. Fura állatfajta, melynek egyedei csontbarlangot növesztettek maguk köré és mindenhová magukkal cipelik ezt a védelmet adó otthont, ahová bármikor elrejtőzhetnek. A barlang az a

biztos menedék, ahol ott is lehet hagyni a dolgokat. Önmagunkat éjszakai nyugalomra, javainkat amíg tennivalóink után járunk. Emberré válásunk kezdetei óta ambivalens a viszonyunk a tárgyainkhoz. Annyi mindenre vágyunk, hogy a megszerzett értékeket már nem tudjuk mindig magunkkal cipelni.

Talán ezért is keresünk otthont magunknak.

A nagy, nehéz súlyok

A jógyagyakorlatok a világunkat alkotó alapvető archetipusokra vonatkozóan adnak valamiféle támpontot, így a hegyekre való testi-lelki ráhangolódásra is van megfelelő gyakorlat, ami látszólagos egyszerűségével tűnik ki a jógaállások közül. Semmi más, csak egyenesen állva előre nézni.

Érezzük a testünk súlyát, a lefelé húzó gravitációs erőt, a láb és hátizmok feszültségét pusztán azért a komoly munkáért, hogy gerincünket egyenesen tartsuk és a lélegzetvételhez legyen elég terünk, mellkasunk katedrálisa ne szoruljon össze. Nem is annyira könnyű. Ha jól végezzük a gyakorlatot, megtapasztalhatjuk, milyen komoly építmény az emberi test. Mozdulatlanságában érezzük meg igazi súlyát, tehetetlenségét. Pedig ez mind mi magunk vagyunk, maga az élő elevenség. Mennyivel súlyosabb a halott anyag, a kő, a föld, a vas, mindaz, amiből a hegyek vannak.

A dolgok súlya nem pusztán illúzió. Az anyagi részecskék különböző sűrűségű és távolságú halmazai közötti kölcsönhatás a gravitációs erő, mely számunkra a Nap, Hold, Föld hármasságával határozható meg, mint a gravitációs terünket uraló viszonylag közeli, nagytömegű égitestek köre. A gravitáció sajátossága a kölcsönösség. Nem csak a Nap vonz bennünket, mi is vonzást gyakorlunk a Napra. A Nap és a Föld közötti tömegvonzás, mely bolygónkat megtartja pályáján $3,54 \cdot 10^{22}$ newton. Ez a borzalmas erő háromszor akkora, mint amennyit egy képzeletbeli mérleg mutatna itt a

Földön, ha rátehetnénk az egész Plutót.

A távoli égitestek is hatnak ránk, bár hatásuk arányait tekintve eltörpül a közeli óriásokhoz képest.

A Földön élve a gravitációs erők eredője ugyan mindig a Föld belseje felé mutat, de a függőleges irány meghatározása mégsem teljesen egyértelmű. A Föld magjának belső súlyeloszlása a magmában lévő eltérő anyagok különböző súlya miatt nem egyenletes, így az erők függőleges eredője sem mindig a Föld mértani középpontja felé mutat. Az eltérés ugyan parányi, de jól mutatja, mi a különbség a valóságról alkotott egyszerűsített modell és a valóság között. Az egyszerűsített modell szerint a Föld gömb alakú, és a függőleges irány a gömb középpontja felé mutat. A finomított modell szerint a Föld alakja geoid. A sajátosan földi forma matematikai meghatározása szerint a felület bármely pontja merőleges a mértani középpont irányába ható gravitációs erő irányára. Az óceánokkal borított vidékek meglehetősen jól közelítik ezt a finomított elméletet.

A valóság pedig nem modellezhető, talán mert az maga is modell. A világ teremtésének modellje.

Ezért használjuk hatékony és érzékeltes leírására inkább a mítoszokat, semmint bonyolult matematikát és fizikát.

Az Eget a görög mitológiában egy gigászi lény, Atlasz tartja a vállán. A Tejtenger kiköpülésének hindu mítoszában Visnu teknősbéka megtestesülése, Kurma a Világhegyet tartja a hátán, mialatt az istenek és a démonok a Tejtenger kincseit köpülik a hegy forgatásával. Emberfeletti lények tartják egyben a világunkat folyamatos, szörnyű erőfeszítéssel. Úgy tűnik, ezzel a ténnyel mindig is tisztában voltunk, mióta csak létezik az emberi értelem.

A sötétség

A fény változása a napi ciklusban követhető nyomon a Nap és a Föld viszonyában. Az évszakok a fényben és

a sötétben töltött órák egymáshoz való viszonyában manifesztálódnak, -nyáron a nappalok hosszabbak, télen az éjszakák.

Többféle sötétség van. Az éjfélete egyiptomi sötétségtől, a csillagos ég alatti szép sötétségen vagy az alkonyi félhomályon keresztül egészen az egyszerű emberi butaságig terjed a szó értelme. A sötétség nem más, mint a fény hiánya. A megértés, a megismerés hiánya. A látás lehetőségének korlátozottsága a sötétség. Sötétségben élni nem jó. A legszörnyűbb büntetések egyike a sötétzárka, a börtönön belüli fénytől is elzárt elszigeteltség.

A sötétség többnyire nem a szépséggel és a jósággal kapcsolódik össze a tudatunkban. Mégis vannak pozitív rétegei is a szóhoz kapcsolódó értelemnek. Használjuk például azt a kifejezést is, hogy bársonyos sötétség. Leggyakrabban arra a bizalmas meghittsége értjük, amikor a látás másodlagossá válik és a tapintás veszi át az érzékelésben a fő szerepet.

Testünkön belül bármikor megtapasztalhatjuk a sötétséget, egyszerűen úgy, hogy lehunyjuk a szemünket. Ekkor egy különös hangulatú belső

térbe kerülünk, amiben ugyan félhomály uralkodik, sőt bizonyos értelemben teljes a sötétség, de mégis mintha felsejlenének formák és színek, olyan, mintha egy belső mozivásznon gyorsan pergő képeket látnánk. Személy szerint valahogy így képzelem a csilgközi teret is, sötéten izzó szabad térnek, ahol bármi megtörténhet.

Ennek a belső látásnak a teljes szabadság a legfőbb jellemzője. A formák egymásba olvadhatnak, összekapcsolódhatnak az érzések és a képek, szimbólumok és preconcepciók alakulhatnak ki elménkben korlát és felelősség nélkül, megtarthatjuk mindazt, ami hasznos és elvethetjük a már megunt képzeletszüleményeket. Ezt a nagyfokú szabadságot nem lehet eléggé értékelni, amikor a teremtő, alkotó képzeletet munkára fogjuk. Ha ötleteinket mindjárt valóra tudnánk váltani, amikor csak eszünkbe ötlenek és megtetszenek, nagyon veszedelmes lények lennénk. Ha viszont korlátoznunk kellene önmagunkat gondolatunkban, sok jó lehetőség akadna el az önkontroll szűrőjén.

Szabadságra kell önmagunkat nevelnünk, mert ez a képesség ugyan

gyermekként eleve adott bennünk, de idővel elsorvadhat, kifakulhat a belső látás. A gyermeki önfeledt rajzkészség elvesztése jó példa a képzelet felnőttkori leépülésére. Ebben segít a művészetek tudatos gyakorlása, a játékos alkotókedv fenntartása egészen a hajlott időskorig. Ez az emberhez méltó élet, a *Homo ludens*, a játékos ember élete. A sötétségben laknak azok a rejtett képességeink, melyeket világra hozhatunk, vagy hagyhatunk szunnyadni tetszésünk szerint. A sötétség is társunk és segítőnk az úton, önnön valódi értékeink és képességeink felismerése során.

Az építészek között van, akiben különösen magas szintre fejlődik a belső látás, annak is egy különös fajtája, a belső térlátás képessége. Ez még a szakmán belül is ritka kincs, nem mindenkinek adatik meg, de vizualizációs gyakorlatokkal fejleszthető. Az álmodozást sokan semmittevésnek tartják, pedig a legintenzívebb élményekhez ál munkban jutunk. Ugyanezt az intenzitást ki lehet fejleszteni éber állapotban meditációs gyakorlatokkal. Nem is ismerek igazán jó építész magas szintű spirituális önismeret nélkül.

